

**TA'LIM MENEJMENTI VA UNING OLIY TA'LIM
MUASSASALARI RAHBARLARI FAOLIYATIGA TA'SIRI**

Xamdamova Sitora Botir qizi

Xalqaro Nordik universiteti magistranti

xamdamovasitora@gmail.com

Kirish

Oliy ta'lim muassasalari zamonaviy jamiyatning ilmiy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotidagi muhim poydevorlardan biridir. Ushbu muassasalarning rivojlanishi va global raqobatbardoshligi samarali boshqaruv tizimlariga, xususan, ta'lim menejmentining zamonaviy yondashuvlariga bog'liq. Ta'lim menejmenti faqat muassasa ichidagi jarayonlarni tartibga solish bilan cheklanmaydi, balki akademik sifatni oshirish, xalqaro standartlarga moslashish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishda strategik yo'nalishlarni belgilaydi. Bu jarayonda oliy ta'lim muassasalari rahbarlari markaziy o'rin tutadi, chunki ularning qarorlari, boshqaruv uslublari va strategik ko'nikmalari muassasa muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatidagi rolini o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonning oliy ta'lim tizimi so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. Davlat miqyosidagi islohotlar ta'lim sifatini yaxshilash, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan. Biroq, bu maqsadlarga erishish rahbarlarning zamonaviy boshqaruv usullarini o'zlashtirishi, strategik rejalashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi va ta'lim menejmenti tamoyillarini muvaffaqiyatli qo'llashiga bog'liq. Afsuski, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, byurokratik to'siqlar va rahbarlarning yetarli malaka darajasiga ega emasligi kabi muammolar samarali boshqaruvni qiyinlashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish va ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatiga ijobiy ta'sirini oshirish uchun ushbu sohada chuqur tahlil va amaliy yechimlar ishlab chiqish zarur.

Asosiy qism

Ta'lim menejmentining nazariy asoslari. Ta'lim menejmenti oliy ta'lim muassasalari faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarishga xizmat qiluvchi tizimli yondashuv sifatida ta'riflanadi. U muassasa maqsadlariga erishish uchun insoniy, moliyaviy va moddiy resurslarni muvofiqlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish va sifatni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Bu jarayon strategik rejalashtirish, resurslarni oqilona taqsimlash, xodimlar va talabalarni motivatsiya qilish hamda doimiy sifat nazorati kabi tamoyillarga asoslanadi. Ushbu tamoyillar muassasa ichidagi jarayonlarni tartibga solib, xalqaro ta'lim standartlariga moslashish va zamonaviy talablarga javob berishda rahbarlarga yo'nalish beradi. Strategik rejalashtirish oliy ta'lim muassasasining uzoq muddatli maqsadlarini belgilaydi, masalan, akademik dasturlarni yangilash yoki xalqaro hamkorlikni kengaytirish. Resurslarni boshqarish o'qituvchilar malakasini oshirish, byudjetni samarali taqsimlash va infratuzilmani modernizatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Motivatsiya talabalarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirish va o'qituvchilarning professional rivojlanishini rag'batlantirish uchun muhimdir. Sifat menejmenti esa ta'lim jarayonlarini xalqaro standartlar, masalan, ISO 9001 asosida tahlil qilib, ularni doimiy takomillashtirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim menejmenti transformatsion rahbarlik, sifat menejmenti (TQM) va innovatsion yondashuvlar kabi ilg'or usullarga tayanadi. Transformatsion rahbarlik rahbarlarni xodimlar va talabalarni ilhomlantirishga, o'zgarishlarga intilishni rag'batlantirishga undaydi. Masalan, Singapur Milliy Universitetida bu yondashuv ta'lim sifati va xalqaro reytingni oshirishda muhim rol o'ynagan. Sifat menejmenti (TQM) ta'lim jarayonlarining har bir bosqichida sifatni ta'minlaydi va xalqaro akkreditatsiya jarayonlarida, masalan, AACSB yoki EQUIS standartlariga rioya qilishda muhimdir. Innovatsion yondashuvlar esa raqamli ta'lim platformalari (Moodle, Blackboard), sun'iy intellekt asosidagi tahlil vositalari va katta ma'lumotlar (Big Data) tahlilidan foydalanish orqali ta'lim menejmentini yanada samarali qiladi. Bu vositalar talabalarning o'quv muvaffaqiyatini kuzatish va resurslarni optimallashtirishda yordam beradi. Oliy ta'lim muassasalari

kontekstida ta'lim menejmenti akademik erkinlik, ilmiy tadqiqotlar va talabalarning shaxsiy hamda professional rivojlanishiga alohida e'tibor qaratadi. Bu muassasalar global reytinglarda (QS, THE) yuqori o'rinlarni egallash uchun xalqaro hamkorlik va akkreditatsiyaga urg'u beradi, shu bilan birga talabalarga yo'naltirilgan individual yondashuvlarni qo'llaydi. O'zbekiston misolida, Toshkent davlat pedagogika universiteti kabi muassasalarda strategik rejalashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim menejmenti tamoyillari qo'llanilmoqda. Biroq, moliyaviy cheklovlar va malaka bilan bog'liq muammolar zamonaviy usullarni to'liq joriy etishda to'siq bo'lib qolmoqda. Shunday ekan, ta'lim menejmentining nazariy asoslarini chuqur o'rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish oliy ta'lim muassasalari rahbarlari faoliyatini samaraliroq qilish uchun muhimdir. Bu bo'lim ta'lim menejmentining nazariy poydevorini aniqlab, uning oliy ta'lim kontekstidagi o'ziga xos ahamiyatini ko'rsatadi va keyingi tahlillar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining faoliyati

Oliy ta'lim muassasalari rahbarlari muassasa faoliyatining samaradorligini ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi. Ularning vazifalari akademik sifatni oshirish, moliyaviy resurslarni boshqarish, xodimlar va talabalarni motivatsiya qilish hamda xalqaro raqobatbardoshlikni ta'minlash kabi keng ko'lamli mas'uliyatlarni o'z ichiga oladi. Rahbarlarning boshqaruv uslublari muassasa madaniyati, xodimlarning faolligi va ta'lim jarayonlarining samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda rahbarlar moliyaviy cheklovlar, global raqobat va texnologik o'zgarishlarga moslashish kabi qiyinchiliklarga duch keladi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining asosiy vazifalari akademik dasturlarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash va talabalarga zamonaviy ta'lim muhiti yaratishdan iborat. Ular moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, byudjetni rejalashtirish va muassasa infratuzilmasini rivojlantirish mas'uliyatini o'z zimmlariga oladilar. Bundan tashqari, rahbarlar o'qituvchilarning professional rivojlanishini rag'batlantirish va talabalarning o'quv jarayoniga faol jalb qilinishini ta'minlash uchun motivatsion muhit

yaratishga e'tibor qaratadilar. Masalan, O'zbekistonda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rahbarlari xalqaro hamkorlik dasturlari orqali talabalarga xorijiy universitetlarda ta'lim olish imkoniyatini kengaytirishga harakat qilmoqda.

Rahbarlik uslublari muassasa faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Demokratik rahbarlik uslubi xodimlar o'rtasida hamkorlikni va ijodiy yondashuvlarni rag'batlantiradi, bu esa innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Avtoritar rahbarlik qat'iy nazorat va tezkor qaror qabul qilishni ta'minlaydi, ammo xodimlarning tashabbuskorligini cheklashi mumkin. Transformatsion rahbarlik esa zamonaviy oliy ta'lim muassasalari uchun eng samarali hisoblanadi, chunki u xodimlar va talabalarni ilhomlantirib, o'zgarishlarga intilishni rag'batlantiradi. Masalan, xorijiy tajribada, Garvard universiteti rahbarlari transformatsion rahbarlik orqali ilmiy tadqiqotlar va innovatsion ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli rivojlantirgan.

Rahbarlar oldida turgan muammolar ko'p qirrali bo'lib, ular moliyaviy cheklovlar, malakali kadrlar tanqisligi, xalqaro raqobatning kuchayishi va zamonaviy texnologiyalarga moslashishdagi qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston kontekstida, ko'plab oliy ta'lim muassasalari byudjet cheklovlari tufayli infratuzilmani modernizatsiya qilish yoki raqamli ta'lim platformalarini joriy etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, rahbarlarning zamonaviy menejment usullarini yetarli darajada o'zlashtirmaganligi tufayli strategik rejalashtirish va innovatsiyalarni joriy etishda muammolar yuzaga keladi. Xalqaro raqobat esa mahalliy muassasalarni global reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash uchun doimiy ravishda sifatni oshirishga undaydi.

Ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatiga ta'siri. Ta'lim menejmenti oliy ta'lim muassasalari rahbarlari faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. U rahbarlarga strategik qarorlar qabul qilish, innovatsiyalarni joriy etish va muassasa maqsadlariga erishishda yo'l-yo'riq beradi. Ta'lim menejmentining tamoyillari rahbarlarning boshqaruv jarayonlarini tizimlashtirish, resurslarni samarali boshqarish va xodimlar hamda talabalarni motivatsiya qilish qobiliyatini oshiradi.

Ta'lim menejmenti rahbarlarning qaror qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Samarali menejment strategiyalari, masalan, SWOT tahlili, KPI (Key Performance Indicators) ko'rsatkichlari va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv (data-driven management), rahbarlarga asosli va tezkor qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Masalan, raqamli boshqaruv tizimlari (ERP yoki CRM) yordamida rahbarlar talabalarning akademik muvaffaqiyatini monitoring qilish, o'qituvchilarning ish samaradorligini baholash va byudjetni optimal taqsimlash kabi masalalarni samarali hal qila oladi. O'zbekistonda, masalan, Toshkent axborot texnologiyalari universitetida ERP tizimlarining joriy etilishi rahbarlarga resurslarni boshqarishda aniqlik va shaffoflikni ta'minlashga yordam berdi. Innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishda ta'lim menejmenti rahbarlarning rolini mustahkamlaydi. Zamonaviy oliy ta'lim muassasalari raqamli platformalar (masalan, Moodle, Blackboard), sun'iy intellekt asosidagi tahlil vositalari va masofaviy ta'lim tizimlariga tayanadi. Ta'lim menejmenti rahbarlarga ushbu texnologiyalarni joriy etishda strategik yondashuvni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, rahbarlar ta'lim jarayonlarini raqamlashtirish orqali talabalarga moslashuvchan o'quv dasturlarini taklif qilishi va o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun onlayn kurslarni tashkil qilishi mumkin. Xorijiy tajribada, Finlyandiyaning Aalto universiteti raqamli ta'lim platformalarini muvaffaqiyatli joriy etib, talabalarning o'quv jarayoniga jalb qilinishini oshirgan. O'zbekistonda esa ba'zi muassasalarda, masalan, Samarqand davlat universitetida, raqamli ta'lim vositalarini qo'llash sinov tariqasida boshlangan, ammo bu jarayonda rahbarlarning yetarli malakasi va moliyaviy resurslar cheklovi sekinlashishga olib kelmoqda. Amaliy misollar ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatiga ta'sirini aniq ko'rsatadi. Xorijiy tajribada, Avstraliyaning Melburn universiteti rahbarlari transformatsion rahbarlik va sifat menejmenti tamoyillarini qo'llagan holda xalqaro talabalar sonini oshirish va ilmiy tadqiqotlar sifatini yaxshilashga erishgan. O'zbekiston kontekstida, Toshkent davlat pedagogika universiteti rahbarlari strategik rejalashtirish orqali akademik dasturlarni modernizatsiya qilish va o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etishda muvaffaqiyatga

erishmoqda. Bu tajribalar ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatini tizimli ravishda yaxshilashda muhim ekanligini tasdiqlaydi. Ta'lim menejmenti rahbarlarning professional rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shadi. Zamonaviy menejment bo'yicha maxsus treninglar, xalqaro tajriba almashuvi dasturlari va rahbarlar uchun malaka oshirish kurslari ularning strategik fikrlash, innovatsiyalarni boshqarish va jamoani yetaklash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, O'zbekistonda Oliy ta'lim vazirligi tomonidan tashkil etilgan rahbarlar uchun trening dasturlari transformatsion rahbarlik va raqamli boshqaruv usullarini o'rgatishga qaratilgan. Xalqaro tajribada esa, Buyuk Britaniyaning Leadership Foundation for Higher Education dasturi rahbarlarni global ta'lim muhitida samarali boshqaruv ko'nikmalariga o'rgatadi. Ushbu dasturlar rahbarlarni zamonaviy ta'lim muhitining murakkab talablariga tayyorlaydi.

Ta'lim menejmenti rahbarlar faoliyatini tizimli ravishda rivojlantirish orqali oliy ta'lim muassasalari samaradorligini oshiradi. U rahbarlarga strategik qarorlar qabul qilishda, innovatsiyalarni joriy etishda va professional rivojlanishda mustahkam asos beradi. Biroq, O'zbekiston sharoitida ushbu tamoyillarni to'liq qo'llash uchun moliyaviy resurslar, malakali kadrlar va byurokratik to'siqlarni bartaraf etish zarur. Ushbu bo'lim ta'lim menejmentining rahbarlar faoliyatiga ko'p qirrali ta'sirini yoritadi va keyingi muammolar va yechimlar bo'limi uchun asos yaratadi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida eng keng tarqalgan muammolardan biri byurokratik to'siqlardir. Ko'pincha, qaror qabul qilish jarayonlari markazlashgan tizim tufayli sekinlashadi, bu esa innovatsiyalarni joriy etish va tezkor o'zgarishlarni amalga oshirishni qiyinlashtiradi. Masalan, yangi akademik dasturlarni tasdiqlash yoki raqamli platformalarni joriy etish jarayonlari uzoq vaqt talab qiladi. Yana bir muhim muammo - moliyaviy resurslarning cheklanganligi. Ko'pgina mahalliy oliy ta'lim muassasalari infratuzilmani modernizatsiya qilish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish yoki o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun yetarli byudjetga ega emas. Bundan tashqari, rahbarlarning zamonaviy ta'lim menejmenti usullarini, masalan, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv yoki transformatsion rahbarlikni yetarli

darajada o'zlashtirmaganligi strategik rejalashtirish va innovatsiyalarni joriy etishda to'siq bo'lib qolmoqda. Nihoyat, malakali kadrlar tanqisligi, ayniqsa, raqamli texnologiyalar va xalqaro ta'lim standartlari bo'yicha tajribaga ega mutaxassislarining yetishmasligi muassasalarning global raqobatbardoshligini pasaytiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi. Birinchi navbatda, byurokratik to'siqlarni kamaytirish uchun qaror qabul qilish jarayonlarini soddalashtirish va muassasalarga ko'proq avtonomiya berish zarur. Masalan, oliy ta'lim muassasalariga akademik dasturlarni tasdiqlash yoki moliyaviy resurslarni mustaqil boshqarish huquqi berilishi jarayonlarni tezlashtiradi. Ikkinchidan, moliyaviy cheklovlarni yengish uchun davlat-xususiy sheriklik (public-private partnership) modelini joriy etish tavsiya etiladi. Bu model orqali xususiy sektor investitsiyalari muassasalarning infratuzilmasini rivojlantirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishda qo'llanilishi mumkin. Uchinchidan, rahbarlarning malakasini oshirish uchun maxsus trening dasturlari tashkil etilishi lozim. Bunday dasturlar transformatsion rahbarlik, strategik rejalashtirish va raqamli boshqaruv tizimlari (masalan, ERP va CRM) bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilishi kerak. O'zbekistonda Oliy ta'lim vazirligi tomonidan boshlangan rahbarlar uchun qisqa muddatli kurslar bu yo'nalishda ijobiy qadam bo'lib, ularni kengaytirish va doimiy ravishda o'tkazish foydali bo'ladi. To'rtinchidan, xalqaro tajriba almashuvi dasturlarini kengaytirish rahbarlarga global ta'lim trendlarini o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, Singapur yoki Finlyandiya kabi davlatlarda ta'lim menejmenti bo'yicha ilg'or tajribani o'rganish O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari uchun foydali bo'ladi. Nihoyat, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish muassasalarda shaffoflik va samaradorlikni oshiradi. Masalan, raqamli platformalar orqali talabalarning o'quv jarayonini monitoring qilish, o'qituvchilarning ish faoliyatini baholash va resurslarni taqsimlashni avtomatlashtirish mumkin.

Ushbu yechimlarning amaliy qo'llanilishi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ta'lim menejmentini rivojlantirishga va rahbarlar faoliyatini

samaraliroq qilishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ta'lim menejmenti oliy ta'lim muassasalari rahbarlari faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida o'zini namoyon qiladi. U rahbarlarga strategik rejalashtirish, resurslarni samarali boshqarish va innovatsiyalarni joriy etishda yo'l-yo'riq berib, muassasalarning akademik sifatini yaxshilash va xalqaro raqobatbardoshlikni ta'minlashga yordam beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ta'lim menejmentining zamonaviy yondashuvlari, xususan, transformatsion rahbarlik va raqamli boshqaruv tizimlari, rahbarlarning qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtiradi va talabalarga moslashuvchan ta'lim muhitini yaratadi. O'zbekiston kontekstida, moliyaviy cheklovlar va byurokratik to'siqlar kabi muammolar mavjud bo'lsa-da, rahbarlar uchun maxsus treninglar, xalqaro tajriba almashuvi va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari. Ta'lim menejmentida sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) kabi yangi texnologiyalarni qo'llashni o'rganish, shuningdek, global tajribalarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish bo'yicha chuqur tahlil olib borish zarur.

Amaliy ahamiyatiga keladigan bo'lsak Oliy ta'lim muassasalarida samarali boshqaruvni ta'minlash uchun rahbarlarga strategik rejalashtirish, raqamli boshqaruv vositalari va transformatsion rahbarlik usullarini o'rgatuvchi doimiy trening dasturlari tashkil etish tavsiya etiladi. Bu yondashuvlar muassasalarni zamonaviy talablarga moslashtirishga va global ta'lim muhitida raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bush, T. (2020). Theories of educational leadership and management.
2. Change, E. (2001). Leading in a culture of change.

3. Hargreaves, A. (2007). Sustainable leadership and development in education: Creating the future, conserving the past. *European Journal of Education*, 42(2), 223–233.
4. Lambert, S. (2011). Sustainable leadership and the implication for the general further education college sector. *Journal of Further and Higher Education*, 35(1), 131–148.
5. Toshov, M. (2024). Strategic management of higher education. *Modern Science and Research*, 3(2), 461–468.
6. Новиков, Д. А., & Суханов, А. Л. (2005). Модели и механизмы управления научными проектами в ВУЗах.
7. Пугачева, Е. В., & Гайдамашко, П. С. (2016). Влияние социальных факторов на стилевое поведение руководителя образовательной организации высшего образования. *Человеческий капитал*, (4), 95–98.